

שירי אהבה לעולם אחר

רחל חלפי: ספר היצורים, הקיבוץ המאוחד 2011, 278 עמ'

ספר היצורים של רחל חלפי הנו ספרה הטוב ביותר של המשוררת מאז *חומר* (1990), אחד מספרי שירי האהבה הטובים שפורסמו בעברית בעשרות השנים האחרונות. ולא מדובר בו בשירי אהבה במובן המוכר לנו, אשה גבר וכו', אלא בשירי אהבה לפלאי הבריאה, לשלל היצורים שנבראו בעולם נתון לאכזריות האדם. זהו מחול מילולי חופשי עד טירוף של הודה עם חיות התת ימיות, אלה שעל האדמה ואלה העפות באוויר. ספר של הווייה כוללת כל, של ניסיון להכיל בריאה מתוך עמדת צניעות, איפוס אגו, מעמדה של התבוננות מדיטטיבית.

הספר ארוג, כמו הטובים בספריה של חלפי, משירים מתקופות שונות, ליתר דיוק מ-1962 ועד ימינו. קרי: ארבעה עשורים של יצירה שירית ייחודית. אין חיה כזאת בשירה העברית... חלפי כותבת באינטנסיביות, כמו הר געש גועש ורוטט עד שהוא מתפרץ אחת לכמה שנים בספר המכיל שכבות גיאולוגיות מעשורים שונים, המתרקמים יחדיו היטב. כשאני קורא בספרים ה"גיאולוגיים" האלה, שתאריכי כתיבת השיר מופיעים בתחתיתם, אני עורך לעצמי חידון ומנסה לנחש באיזה עשור נכתבו. כמעט תמיד אני טועה... בפתיח הספר נכתב שמרבית שירי הספר נדפסים

רחל חלפי
ספר היצורים

לראשונה, ולא היא. זיהיתי לא מעט שירים מספרים קודמים של חלפי, אם כי למעלה ממחצית שירי הספר נדפסים כאן לראשונה, והם נפלאים. תו היכר המאפיין את שירת חלפי הנו הקרבה לעולם המדעי ושאלת מונחים ממנו, אבל דווקא תו זה אינו שליט בספר הנוכחי (פרט לשירים המושפעים מדרו"חות מחקר על חיות). כאן שולטת האהבה לחיים, לכל מה שנברא, מפשפשים, חרקים ופרעושים המשמשים את חלפי לשירי הקטנת האגו האנושי - על דרך ההתבוננות וההשוואה ליצורים הקטנים - ועד לשירים על המפלצת מלוך נס, ג'ירפה, פיל קרקס ועוד. נוכחות חזקה ניתנה ליצורים התת ימיים, הנוכחים כבר בספרה הראשון פורץ הדרך *תת ימיים ואחרים*. האם יש עוד משורר/ת בשירה העולמית שהקדיש/ה כל כך הרבה ליצורים תת ימיים? מסופקני.

אפתח בשיר הנפלא והחדש (2010) 'המון': 'המון טבע זעיר זעיר רוחש רוחש בכל/ גומה בכל גומחה בכל פיסת ענף בכל גזע כהה/ רוחש רוחש כנימות יצורים חרקי ננס חיות יותר/ גדולות טורפות חיות קטנות בתמימות ורוע גם יחד/ בכל רוחש לוחש זע נע רועד רוחש חשמל עדין ירוק/ חשמל משלח בורזעות צמחים עצים בפרוות חיות/ בעין מתבוננת רואה בונב בשן כמהה בכנף שקופה/ בפניות הבית בשולי החצר בשולי שדה יבש בשולי אדם לא חושד/ הכל נע רוחש מבקש/ על חייו'. איזה רחש בחש של קיום דרוויניסטי, קיום מתפרע ללא יד מכוונת פרט לבריאה הראשונית.

כמה מהשירים היפים בספר מוקדשים לאהבת עצים. אלה שירי מדיטציה, שירי הירגעות מגיהנום העשייה האנושית הבלתי פוסקת, שירי זן אקווסטנציאליסטיים: "אני שחסר לי/ רוגע עתיק/ מוצאת עצמי רעבה

אצלם/ כמו ילד שחסר לו סידן ולפתע מתחיל/ לכרסם סיד קירות// פותחת זרועות וחובקת אותם/ מצמידה את גופי טוב טוב אל/ גזעיהם העבים... ואני גולה גלים/ ממני/ אל/ אושתם/ אל דממת האדמה/ המניקה אותם/ ולאט לאט/ אני/ לא אני/ ולאט/ אני יותר ויותר/ אני...". שיר של ניסיון להיפטר מהאגו ומחשבותיו המתרוצצות, שיר רליגינזי (ויש לחלפי הרבה שירים רליגינזיים). או השיר 'עלים', הנוגע מעט בקבלה, כמו כמה וכמה שירים בספר: "שמעת את הרב הצעיר מספר על האר"י הקדוש/ שידע להכיר פנימה בשמתו של/ כל יצור וידע לתקנה// וכך היה רואה עץ ומרגיש/ הנשמה שבכל עלה ועלה/ ועוזר לנשמות האלה שנתגלגלו לעלוה/ לתקן עצמן מיד/ לנשור/ להתעלות מגלגולן העלי/ אל מקומן שלמעלה..."

חלפי היא גם במאית קולנוע, ובשיר הבא, העוסק באהבת עצים, מורגשת השפה הקולנועית שלה. זהו שיר חד, חותך, שיר מחאה עדין, כמו כל שירי המחאה הקיומית של חלפי, שאינם מכים בראש אלא מוכיחים בעדינותם את אכזריות בני האדם: "באָם.טי.וי. עושים אהבה כמו מלחמה./ קאט־קאט־קאט חותך בבשר המציאות בתת מקלע טירוף./ טירוף שברי התמונות הוא טירוף הפצצה/ מי קורא לזה אהבה... באָם.טי.וי. החיתוכים האלימים ממשיכים להפנט את מוחנו/ בהבהובים אפילפטיים/ ובפינה/ שם/ עומד העץ הזה/ פיקוס שגוף גזע עטוף בעור פילים מקומט... עומד שקט/ מכיל אין סוף עלווה אילמת.../ אחוז בחיבוקו של הדבר/ הגדול/ השקט". לא אכנס לניתוח קולנועי, אבל בטרם עולם המסכים שאנו חיים בו (טלוויזיה, מחשב, אייפד, קינדל ושאר ירקות) כלומר - במצב של בהייה אלימה, הפרעת קשב של ופזוף ערוצים, קפיצה בין אתרי אינטרנט - ידעו משוררי הקולנוע הגדולים כמו פֶּלֶה טאר ומורוה אנדרי טרקובסקי, שהחיתוכים בין שוט לשוט אלימים, ולכן נמשכים השוטים שלהם דקות ארוכות. ואילו העץ עומד לו עשרות שנים, בלי תנועה, יפה וקשוב להווייה, ומסתפק בשינוי שמביאים חילופי עונות.

"איך עצים נותנים בהכנעה/ שיתעללו בהם// כאן ליד הכינרת המעוגלת/ גזע הצאלון הענקי/ נוטה כמעט על גחונו לכיוון/ המים וסביבו בנו מין קיוסק מין בר שוצף/ וברנשים שריריים שנענים אל הבר -/ לא אל העץ המבקש// והוא מבקש קרבת אנוש/ ואיש לא ניגש אליו/ פשוט להשעין אליו את הגב/ להתחכך בגזעו המיטיב/ ויש בו בעץ הגחון כמיהה/ לאדם הזקוק לצומח... ויש בו כמיהה לאנושי/ והא מבליג.../ והוא פושט גזעו כמו פושט צוואר/ וממשיך לברך את הכל/ בכיפה ירוקה זוהרת". שיר אהבה נהדר. למה כל שירי האהבה עוסקים באהבה נרקסיסטית שבין אנוש לאנוש? מדוע צרות האופקים? אולי הניכור לטבע, לעץ ליד הכינרת, מוליד בעיקר שירי אהבה לבני מיננו, אהבה זוגית, משפחתית וכו'? אהבה הכרוכה בהקמת משפחה שהיא מרכז היקום ובשמה מותר לכרות עצים, להרוג חיות ואפילו בני אדם? האהבה לטבע, הרליגינזיות, היא אהבה ללא פניות, ללא אינטרסים, אהבה טהורה.

שירים לא מעטים בספר הנם כאמור שירי תוכחה על הקיום האנושי האורבני האדיש לטבע. אלה אינם שירים "אקולוגיים" שעניינם שיבה לטבע או התרסה ירוקה, אלא שירי כמיהה להיות אחד עם הטבע, שירי הזדהות עם מצוקת הטבע בעולם אנושי, מצוקה המשקפת את מצוקת הדוברת בעולם האנושי המנוכר, האכזרי, קצר הרוח.

ישנם בספר לא מעט שירים המתבססים על ידיעה מעיתון, נטילת אינפורמציה משדה אחד ושיתלתה בשורות קצוצות כשיר. מרבית השירים הללו אינם מהחזקים בקובץ, שכן אינם מצליחים לעבור טרנספורמציה של ממש. אבל השיר 'הציפורים שכחו לשיר, ידיעה בעיתון' נוגע ללב, ומספר בפשטות על ציפורים בבריטניה ששכחו לשיר בגלל הרעש בכבישים סואניים. והנה עוד שיר על האנושי המתעמר

האופל את מגיחה/ מתוך אגם עגום בארץ ערפילית/ את גחה/ ומתעתעת בי/ מפלצת נהדרה/ האם אבין אי פעם/ מדוע התאהבתי בך? - כאמור, קובץ שירי אהבה.

ישנם בקובץ שירים מתוך ספרה הראשון ופורץ הדרך של חלפי, *תת ימיים ואחרים*, העוסקים בעולם אמפיבי הרחוק מאיתנו, מפחיד וקסום. יש גם שירים על חיות בית, כלבים, חתולים, המאירים באי־העשייה שלהם ובהווייתם הצלולה את העולם טרוף השקט שלנו.

אבל לא לטעות: עולם הטבע לא מתואר כעולם אידילי. חלפי מפנה זרקור גם לאלימות הקיימת בו, כמו בשיר 'תנין טורף גנו': "מכונת רצח משוכללת:/ בשרו קשקשי שריון פלדה/ שיניו - מאתיים פגיונות/ כל אחד לזווית אחרת/ הכל מכוון/ מלתעות להיסגר/ במכת ברק על גנו אחד/ גנו אחד מעדר גנואים/ חוצים נהר/ וגנו אחד - / לא די במאמץ לחצות נהר חזק... הגנו עוד מתאמץ לצלוח/ חלם שהוא צולח/

עם שאר העדר, הנה מגיע/ אך/ מלתעות מכונת הרצח...". שובר לב, ולא כל כך רחוק: אנחנו חיים את חינו המוגנים בדירות המוגנות, אבל אקראיות הקיום זוממת תמיד. ובכל זאת, כמה משפטי ביקורת: בספרים האחרונים של חלפי, בעיקר מאז *נוסעת סמויה* (1999) והמאסף *מקלעת השמש* (2002), נראה שקרה למשוררת הטובה ביותר בשפה העברית מה שקרה לבוב דילן בשנות השבעים המאוחרות ושנות השמונים: אובדן שליטה מסוים בשיקולי העריכה. הכוונה היא לספרים *תמונה של אבא וילדה* (2004) שעסק באובדן האב, המשורר שמשון חלפי, *תמונה של אמא וילדה* שעסק באובדן האם, המשוררת מרים ברוך־חלפי, ובספר המוקדש לבן - *שידים לדניאל*. אלו ספרים רבי היקף לא נמוקם, טקסטים מילוליים כמו יומניים, האוצרים בתוכם פה ושם שירים נפלאים, לצד שירים שנעדרת מהם טרנספורמציה אמנותית: *תמונה של אבא וילדה* - המונה כמאה עמודים התופעה מתונה למדי, אבל *תמונה של אמא וילדה* מונה כבר קרוב לשלוש מאות עמודים שרובם יומניים, ולכן אין בהם כמעט עבודה לשונית, הזרות, סיטואציות מפתיעות, אלכימיה של שפת המדע, חמלה מעמדת ריחוק וכו'.

בתקופתנו, ממעטות הוצאות לאור לממן הוצאת ספרי שירה, שלא לדבר על העסקת עורכי שירה מקצועיים. לכן חלפי, אחרי שנים ארוכות של נידחות יחסית וחוסר הלימה בין הישגיה הספרותיים למידת ההכרה בה, פרצה במידה מסוימת כל גבול בספרים אלה. אמנם, אפשר לטעון כי לא מדובר בספרי שירה ממש, וכי המשוררת מודעת ליומניות הטקסט, אבל חלפי, שלטעמי היא משוררת בעלת שיעור קומה בינלאומי (האם מישהו מתרגם אותה? ואת *ספר היצורים* בפרט, הוא יעבור היטב בתרגום), נדרשת ליותר עמידה על הסף, יותר סינון. אני יודע ששלושת הספרים, שנגעו בשכול ובהורות, נגעו ללבם של רבים, ואף נמכרו יפה, ובכל זאת.

ובחזרה לספר הנהדר שלפנינו: *ספר היצורים* הארוג מיצירתה הענפה של חלפי, שבמשך ארבעה עשורים חצבה דרך עצמאית ומקורית בשירה העברית, הנו ספר רווי חמלה ואהבה, וביקורת חכמה. שירה של משוררת היודעת את אפסיות מקומנו בהווה, ביקום, ומחפשת את הזעירות של עולם החי, את הטבעיות של הטבע, את ההווייתיות של חיי המים. אסיים בשיר קטן, עצוב, על בדירות של כריש: "אני כריש כחול, צונן./ הלהט שאתם חשים במגעי עם/ בשר אנוש/ אינו אלא/ זעקה של בדירות כחולה/ המבקשת להפוך/ אדומה".

רחל חלפי במאהל בשדרות רוטשילד, צילמה: אסתי סגל (הבלוג במגזין הרשת "במחשבה שנייה")

בטבע: "את עלבונך אני תובעת/ שיה קטן עניו/ מישהו הציב זרקור ירוק/ זורק עליך בוחק זול/ כאילו אין די בכלורופיל שלך/ מי החכם שראה לנכון/ לבשל אותך לילה לילה/ לשפות אותך באור יקרות חולני ירקרק/ אל מול עיניהם הטרוטות של עוברים ושבים/ לפלוש אל לילך העדין// מי זה אנס החשמל/ המדיר שינה אפלולית מתאיך/ המותשים/ מעיניך/ העצומות תמיד".

האנשה נהדרת של צמח, מתוך הודהות וחמלה גדולה, ואהבה לחושך שהוא חלק מן הסדר הקיומי שמפר האדם בזרותו האכזרית. שיר יפה אחר מתאר יונק דבש שנכנס בטעות לדירה, סיטואציה יומיומית ההופכת תחת עטה המזהיר של חלפי לזהב: "נחבט נחבט/ בין זוגית אטומה/ לוילון חונק/ יונק הדבש הקט/ מנסה להבקיע/ אל הדבש שבמרחב/ ... חובט חובט כנפיו בחלון/ ...נואש/ עומד לרגע באוויר/ מרפרף/ כולו זרם חשמל/ אל

מול פרח/ מעוצב באגרסל... נוגח/ שמשות חלון סרבן.../ אייכה/ אייכה/ חוץ ירוק... יונק דבש זעיר אמיץ אוזר עוז/ ושוב מוטח/ אל תוך סידור פרחים נפלא..."

מחזור מרגש במיוחד הנו "תשעה שירים מתוך כתב היד 'קרקס'" המעיד כנראה על כתב יד שלם המצוי אצל המשוררת. המחזור עוסק בחיות הסובלות התעללות בחיי הקרקס. ראשון הפיל: "לכאורה, אני פיל הקרקס. פיל הקרקס הכבד המרקד. / רק לכאורה. / אני שומר העצמות. / אני זוכר המתים. / אני היחיד הזוכר כאן. / במקום הזה - שהחיים בו הם/ הכי חיים/ המתים הם/ הכי מתים... אני אני הפיל/ הארכיון המהלך. / אני ההיסטוריון המהלך. / אני העצב המהלך". ידוע שלפיל זיכרון ארוך, וכאן הוא שתול במקום של החיים המתים, של הקרקס המקפיץ חיות, מלעיג אותן. העליבות האנושית שמה ללעג ולקלס את חיותה עצמה, מלמדת ילדים השפלות באופן מאורגן. ישנו גם שיר מרגש על אריה ששואל האם יצליח אי פעם להימלט. ועוד שיר נפלא על דוב הקרקס: "דובי. / אחוז אימה. / זה מן הזמן שהייתי תינוק/ ואילפו אותי לצעוד זקוף על גחלים. / זה מן הזמן/ שהייתי כפות בשלשלת ברזל אל רצפת הבטון קרה/ ולא היתה לי/ הבטן החמה-פרוותית של אמיי... וכולי אחוז אימה/ כאילו מרקד..." קיבינימט, המין האנושי.

השירים בספר היצורים מדברים בשלל קולות של שלל חיות. שימוש זה מאפשר הזרה, התבוננות מרוחקת, כדי לראות מחדש את הקיום האנושי, המוכרת מהספרות ("חולסטומר" של טולסטוי ועוד). הספר הוא קליידוסקופ של הזרות, התבוננויות מפתיעות. חלק מהשירים נגועים מעט בפרוזה, אריכות של דיבור הממעט מדי בצירופים לשוניים מפתיעים, תוך הסתמכות בלעדית על המקוריות המבריקה שבבסיס התמטי־סיטואציוני של השיר. אבל אלה המיעוט במכלול.

השיר הכי "יצורי" בספר הנו זה על המפלצת מלוך נס, ספק אגדה ספק מציאות על יצור לא מזוהה, ענקי, באגם. ושוב, אינסוף הודהות וחמלה ביחס לאחר, אבל לא בנוסח השיח הפוליטיקלי קורקט שמנהלים בני אדם, אלא בעלי החיים - האחרים המוחלטים בעולם נרמס תחת האנושי: "מתוך הערפל היא מגיחה/ מתוך המים היא מגיחה/ מתוך החושך היא מגיחה/ ולוקחת אותי// אני אוהבת את המפלצת מלוך נס/ והמפלצת אוהבת אותי". פתיחה כמעט כמו של שיר ילדים, והצהרת אהבה פשוטה למפלצת, אותו יצור מאיים מן הדמיון. "מעמקים את מגיחה/ מלב